

DE MUNTEN VAN DE GRAVEN VAN LEUVEN

A. HISTORIEK

Ingevolge de verdragen van Meerssen (870) en Ribamont (880) werd de tussenstaat opgeheven die Francië van Germanië scheidde. De streken die het latere Brabant zouden vormen kwamen aldus in het bezit van de keizer van Duitsland.

Inmiddels veroorzaakten de invallen van de Noormannen een toestand van onrust en onveiligheid welke pas zou ophouden na hun nederlaag in de slag aan de Dijle (891). Daar het centraal gezag onbekwaam bleek om haar tegen de invallers te verdedigen, viel de bevolking uit onze streken hiervoor terug op de lokale heren. Voor het einde van de 9de eeuw zijn de namen van de wereldlijke vazallen zeer zelden bekend geraakt, vermits deze personen slechts een ondergeschikte en zuiver administratieve rol speelden. Vanaf het einde van de 9de eeuw namen zij echter omwille van hun nieuwe functie als beschermheer met de daaruit voortvloeiende troepenlichtingen en bouw van versterkte plaatsen of castra, een steeds belangrijker wordende plaats in.

Door de toenemende verzwakking van de keizerlijke macht gingen deze edelen over tot steeds grotere samenvoegingen van grondbezittingen en eigenden zij zich de rechten toe welke zij tot dan uitgeoefend hadden in naam van hun vorst. Evenals de koning van Frankrijk, was ook de keizer verplicht de zaken hun beloop te laten en moest hij vaak feitelijke toestanden bekrachtigen of aanvaarden teneinde de trouw en de medewerking van de machtige leenmannen te behouden.

Wij gaan niet uitweiden over het ontstaan van het hertogdom Neder-Lotharingen, een onderwerp dat wij in een latere bijdrage zullen behandelen, maar maken een sprong van enkele tientallen jaren om bij de vorming van het graafschap Leuven te belanden.

In tegenstelling met de in Frankrijk bestaande toestand waar de edelen zich zeer vlug met toestemming van de koning gevestigd hadden, was de politiek van de keizer - en de bisschoppen op wie hij zich steunde - voornamelijk geïnspireerd op behoudsgezinde strekkingen welke tegen de feiten indruisten. De keizerlijke betrachting om ons land onder een verouderd regime van theocratische monarchie te houden moest fataal op tegenkanting botsen. Het gedurende de eerste helft van de 10de eeuw latent smeulend conflict barstte los tijdens de ambtsperiode van aartsbisschop Bruno. Renier III van Henegouwen nam de leiding van de opstand op zich; de volksmassa stond volledig achter hem en zijn macht en invloed waren derwijze geducht dat, wanneer hij in 958 in handen van zijn vijanden viel, zijn bezittingen aangeslagen werden en hij zelf naar Bohemen verbannen werd waar hij trouwens ook zou overlijden. De graaf liet twee zonen na, Renier IV en Lambrecht, die in Frankrijk onderdoken en van daaruit de vergelding voorbereidden. De twee broers keerden in 973 terug en versloegen de zwakke keizerlijke garnizoenen. Het jaar daarop evenwel werden ze door keizer Otto II opnieuw naar Frankrijk terug gedreven. De keizer was

bereid hen genade te verlenen en stond hen in 977 toe om naar Henegouwen terug te keren en over het graafschap te regeren. Het (grootste) zuidelijke gedeelte kwam aan Renier terwijl Lambrecht het Noorden van Henegouwen verkreeg. Inmiddels had de keizer aan Karel, de broer van de Franse koning Lotharius, de administratie van het hertogdom Neder-Lotharingen toegewezen om op die manier de twee broers van hun Franse bondgenoot te scheiden. Door geslaagde huwelijken vergrootten de graven van Henegouwen echter hun invloed. Renier trad in de echt met Hedwiga, de dochter van Hugo Capet en Lambrecht huwde Gerberga, dochter van de Karolinger Karel, hertog van Neder-Lotharingen.

Na de dood van zijn schoonbroer Otto, de opvolger van Karel van Neder-Lotharingen in 1012, erfde Lambrecht het graafschap Leuven en Brussel. Deze grondgebieden, samen met de kleine landstrook die hij reeds in het Noorden van Henegouwen bezat, vormen de territoriale basis van het latere Brabant.

Renier en Lambrecht waren nu machtiger dan ooit. Deze machtspositie en hun turbulent verleden, hield de argwaan van de keizer levend en was er de oorzaak van dat de hertogelijke waardigheid aan hen voorbijging en toegekend werd aan Godfried van Verdun, wiens familie steeds trouw aan de keizer betoond had.

Dit was echter een misrekening, want vanaf het ogenblik dat het huis van de Ardennen een stevige positie verworven had in Lotharingen haalden de zakelijke belangen het op de trouw. In plaats van in naam van de keizer het land te besturen deed Godfried dit voor eigen rekening en was er nooit sprake van bondgenootschap met de graven van Leuven en van Henegouwen, nochtans beschouwd als gevaarlijke tegenstanders. Die tweedracht leidde al spoedig tot een gewapend conflict, waarbij in 1015, Lambrecht verslagen en gedood werd tijdens de slag van Florennes. Hendrik van Leuven volgde zijn vader op en zocht toenadering tot de hertog. Tussen beiden kwam er een tegen de keizer gericht verbond tot stand. De graaf van Leuven zou echter het resultaat van zijn opzet niet meer beleven. Hij stierf in 1038 en zijn opvolger Otto van Leuven regeerde gedurende amper twee jaar. Het was Lambrecht II die aan de opstand deelnam. De Lotharingers verzekerden zich de steun van de graaf van Vlaanderen, die nochtans niet leenplichtig was aan het keizerrijk. Er volgde een twee jaar durende oorlog (1044-1046) waaruit Keizer Hendrik II op het nippertje als overwinnaar te voorschijn kwam. Er werd een voorlopige vrede afgesloten en na de dood van de keizer in 1056, kwam diens opvolger Hendrik III, door het dreigend vooruitzicht van een nieuwe oorlog, tegemoet aan de eisen van zijn vazallen. Vele van hun rechten en feitelijke verworvenheden werden bekrachtigd en tevens werd aan de graaf van Vlaanderen het bestuur over Keizers-Vlaanderen toegekend. Nadien volgden een twintigtal jaren van vreedzaam bestaan, maar na de dood van de hertog van Lotharingen Godfried met de Bult, veroverde Hendrik III van Leuven de uitgestrekte doch dun bevolkte streken ten Westen van Leuven. In 1086 noemde hij zich *Brabantensis patrias comes et advocatus*, wat wijst op een feitelijke verworven situatie die evenwel nog niet van rechtswege erkend is. Het uiteindelijke doel was niet ver meer af. Op het einde van de eeuw vertrok Godfried van Bouillon van het huis van de Ardennen op kruistocht. De nieuwe graaf van

Leuven, Godfried met de Baard, kreeg het bestuur over het markgraafschap Antwerpen opgedragen, een taak die steeds tot de natuurlijke voorrechten van de hertogen van Lotharingen behoord had. Een paar jaren later werd het sinds een eeuw door het huis van Leuven nagestreefd doel dan toch bereikt. Godfried bekam de erfelijke titel van hertog van Lotharingen. Het graafschap Leuven en het markgraafschap Antwerpen vormden een hecht grondgebied dat het latere hertogdom Brabant zal worden.

B. DE MUNTSLAG

Men mag als vaststaand aannemen dat de graven van Leuven geen munt sloegen vóór de regering van Hendrik I (1015-1038). Het is bescijst niet aan de wispellurige Lambrecht I dat de keizer ooit het muntrecht zou toegekend hebben. Niettemin werd in het verleden aan deze graaf een muntstuk toegeschreven, neer bepaald de in Dannenberg onder nr. 1439 gerepertorieerde denier, maar we zullen verder zien wat men hierover denken moet. Het is aannemelijker om de Leuvense muntslag onder Hendrik I van start te laten gaan, te meer dat deze laatste in het bezit gekomen was van Brussel, een domein waar een erkend muntatelier gevestigd was en waar sinds Karel van Frankrijk (omstreeks 974) munt geslagen werd. Hendrik liet niet na uit deze situatie profijt te halen, maar hij deed dit wel op een discrete manier door op de munten alleen de naam van de uitgifteplaats te vermelden. Hij eigende zich tevens het muntrecht toc van de abdij van Nijvel. In 1040 werd de graaf van Leuven echter door de keizer tot de orde geroepen en moest hij uitsluitend genoegen nemen met de winsten die de muntwerkplaats van Brussel hem opleverde. Het schijnt niettemin dat te Leuven reeds een muntatelier actief was onder Otto (1038-1040). Het is niet uitgesloten dat het hier in zekere mate een toegestane schadeloosstelling zou betreffen ingevolge het verlies van de muntwerkplaats te Nijvel. Deze hypotese en de classificatie van de denier van graaf Otto is erg onzeker. Het is allicht voorzichtiger het begin van de Leuvense muntproductie naar het einde van de regering van Hendrik II (1061-1075) te verschuiven of zelfs naar het begin van die van Hendrik III (1075-1095). De volgende graaf was Godfried I met de Baard wiens muntslag in de hoedanigheid van graaf overloopt in zijn aanmuntingen als hertog.

C. CATALOGUS

LANDBRECHT I (977-1015)

Geen enkele munt kan met enige zekerheid aan deze graaf toegeschreven worden. Het is trouwens meer dan waarschijnlijk dat hij nooit muntrecht bezat vermits hij allermint in de gunst van de keizer stond.

1. Denier - Dannenberg 1441 (1)

Vz. Het opschrift $\begin{matrix} \uparrow \\ \text{H} \\ \text{D} \\ \text{O} \\ \text{V} \\ \text{I} \\ \downarrow \end{matrix}$ in kruisvorm.

Kz. Binnen een parelcirkel, een Karolingisch kruis ; rondom,
 *HDOVI.....IZIM

De eerste te Brussel geslagen denieren zijn uiteraard niet op hun plaats in een klassement gewijd aan de munten van de graven van Leuven. Deze stukken werden immers geslagen vooraleer voornoemde graven in 1012 Brussel erfden. Wij zullen deze denieren bespreken in een later artikel dat over de muntslag van de hertogen van Neder-Lotharingen zal handelen. De eerste denier die ons hier aanbelangt is van recentere datum en kan beschouwd worden als een overgangstype. Hij is nog duidelijk geïnspireerd op de vroeger uitgegeven stukken (met *HULDOVICUS IMP* als keerzijdeomschrift) terwijl zijn voorzijde reeds in de richting van het *PHUOCSELLA*-type wijst dat een tiental jaren later zal aangemunt worden. De muntvondsten bevestigen de overgangspositie van deze denier welke, geslagen omstreeks de jaren 1015-1020, door Hendrik I zou zijn uitgegeven.

de Witte (2) heeft op een bewonderenswaardige manier het historisch kader geschetst waarin de fabricatie van de denieren van het *PHUOCSELLA*- en *NIPTILLA*-type heeft plaats gevonden : het betreft in feite de toeïgening door de graaf van Leuven van het aan de abdis van Nijvel toegekende muntrecht. Het enige punt waar wij de befaande numismaat (de Witte is echter niet formeel) niet kunnen volgen is de door hem vooropgestelde aanmaakperiode die naar ons gevoelen met een decennium moet vervroegd worden. De auteur situeert deze aanmunting vóór 1047, hetgeen onbetwistbaar is, doch hij schrijft deze denieren toe aan Lambrecht II, dus tussen 1040 en 1047. Wij mogen echter niet uit het oog verliezen dat in 1040 reeds, de keizer de graaf van Leuven tot de orde riep in verband met de toeïgening van het muntrecht van de abdis van Nijvel. Niet alleen het aantal variëteiten maar ook de immobilisatie van sommige types toont aan dat het hier een langdurige aanmuntning betreft die reeds vóór 1040 aangetvat werd. Het is derhalve aannemelijker om deze fabricatie tussen 1030 en 1040 (of misschien 1047) te situeren. Dit is geenszins in tegenspraak met de door de muntvondsten verschaftte gegevens vermits dergelijke stukken aangetroffen worden samen met stukken geslagen tussen het einde van de 10de eeuw en 1060.

2. Denier - Dannenberg 141 ; de Witte 3

Vs. Het opschrift *BRVOC* in kruisvorm, met in de hoeken de letters *S/A/S/A*

Rs. Kruis, met tussen de armen twee bezanten en twee drievlakken.

+OTGERVSVPPJ

3. Denier - de Witte 2

Zoals nr. 2, maar met op de keerzijde ; + IOTGERVSV MCOPT

4. Denier - de Witte 4

Zoals nr. 2, maar tussen de armen van het kruis slechts één drievlak.

5. Denier - Dannenberg 141a ; de Witte 5

Zoals nr. 2, maar tussen de armen van het kruis twee drievlakken ; rondom IOTVCIIRV

6. Denier - Dannenberg 141b ; de Witte 6

Vz. ¹ Het opschrift in kruisvorm BRVOC, met in de hoeken
de letters S/G/Q/N ₅

Ka. Kruis, met tussen de armen een driehoek ; rondom
+O+PCIQ+IIEIS

7. Denier - Dannenberg 144 ; de Witte 1

Vz. Het opschrift S/NI/VIELLA/SNQA - + in vijf lijnen ;
in het veld en gescheiden door de tweede lijn van het
opschrift, de letters P en R

Ka. Kruis, met tussen de armen een T en een A ; rondom
SGERTVVDIS VIRGO

OTTO (1038-1040)

Dannenberg klasseert in zijn publikatie onder het nummer 1986 een denier die hij aan Otto van Leuven toeschrijft. Hoewel hij toegeeft dat dit uniek in het penningkabinet van Stockholm bewaard exemplaar in een zodanig slechte staat van bewaring verkeert dat hij er onmogelijk een tekening kon laten van maken, geeft hij toch een tamelijk gewaagde beschrijving van de opschriften. Wij hebben van het bewuste stuk een gipsafdruk bekomen en wij zijn met Dannenberg akkoord om op de voorzijde - zij het zeer moeilijk - de naam OTTO te ontcijferen. Daarentegen lijkt het ons meer dan twijfelachtig om op de keerzijde het woord LOVA te ontwaren. Bovendien stellen wij vast dat er geen enkele aanwijzing voorhanden is om dit stuk als een grafelijke in plaats van een keizerlijke munt te herkennen. Meer nog, zijn stijl stemt geenszins overeen met deze die in onze streken in die

tijd op de munten gebruikt werd en hoort eerder thuis in het Zuid-Oosten tussen de Rijnstreek en de Ardennen. Wij stellen echter geen andere toeschrijving voor en beperken ons er toe ons voorbehoud kenbaar te maken. De ontdekking van een beter bewaard exemplaar kan eventueel de muntplaats van deze denarius aan het licht brengen.

LAMBRECHT II (1040-1062)

8. Denier - Dannenberg 1857

Vz. Het opschrift **H. GEBH. I. T. ...** in kruisvorm ; rondom **IT. GEBH. I. T. ...**

Kz. Kruis, met tussen de armen **ER - NA - ON - ISI** ; rondom **.. OTCE.**

Het voorgaande stuk is afkomstig uit het muntatelier van Brussel. Het betreft een nabootsing van de Keulse munten en de denier vermeldt de naam van de munter Otgerus. Uit de muntvondsten kan afgeleid worden dat de fabricatiedatum vóór het jaar 1070 dient gesitueerd te worden. Rekening houdend met enerzijds de analogie van deze denier met de stukken van de Bruocsella-types en anderzijds met het feit dat hij een imitatie is van een omstreeks 1040 in Keulen aangewend munttype, is het geenszins gewaagd om dit stuk aan de regering van Lambrecht II toe te schrijven.

LAMBRECHT II en GODFRIED DE DAPPERE (1044-1058)

9. Denier - Dannenberg 1439

Vz. Hoofd naar links ; rondom **GODEFRIDIVS**

Kz. Kruis, met tussen de armen vier bezanten ; rondom **+ LAMBERTVSI**

De voorgaande munt werd aanvankelijk toegeschreven

aan Lambrecht I en aan Godfried van Enama, de Witte (3) verwierp, terecht, deze toeschrijving. Beide haerschappen haatten elkaar grondig en lagen voortdurend in ruzie. Hun onderlinge twist eindigde in 1015 bij de dood van Lambrecht I tijdens de veldslag van Florennes. De bekende Belgische numismaat dacht eerder aan een muntovereenkomst tussen Godfried van Enama en de Luikse bisschop Balderic (LAMBERTVS zou dan staan voor Sint-Lambrecht, patroonheilige van Luik). Dit voorstel is wel aanlokkelijk, maar het verwondert ons toch dat het stijlsynchronisme aan de Witte zou ontgaan zijn, temeer dat hij, een paar jaar later, een munt van dezelfde stijl in deze tijdsperiode weigert onder te brengen. De fabricatie van deze denier moet op basis van stylistische vergelijkingen met minstens 35 jaar vervroegd worden, maar jammer genoeg laten de drie bekende exemplaren ons geen nauwkeurige datering toe in de context van hun respectievelijke muntvondsten. Het lijkt ons derhalve logischer deze denier toe te schrijven aan Lambrecht II en Godfried de Dappere, hertog van Neder-Lotharingen. De graaf van Leuven en de hertog vormden samen immers een coalitie tegen de keizer en dit was wellicht een gunstige gelegenheid om tot een gemeenschappelijke muntslag over te gaan, zeker voor Lambracht die, via het onbetwistbaar muntrecht van Godfried, zich eindelijk kon veroorloven zijn eigen naam op een munt te laten aanbrengen.

HENDRIK II (1062-1075)

10. Denier - Dannenberg 1257

Vs. Door een ringmuur omgeven gebouw ; rondom ... *ISION*

Ks. Kruis, met tussen de armen vier ringetjes ; rondom
+ *OTGERV...*

11. Denier - Dannenberg 1257a

Vs. Door een ringmuur omgeven gebouw ; rondom ... *IONIVERO*

Ks. Kruis, met tussen de armen twee ringetjes met in het midden een punt en twee ringetjes met in het midden een kruisje ; rondom, + *OTGERVS*

12. Obool - Dannenberg 1258

Zelfde type als voorgaande stukken ; onleesbare omschriften.

Deze drie stukken met de naam van de munter Otgerus, rangschikken wij omwille van hun stijl en de door de muntvondsten verschaftte gegevens in de beginperiode van de regering van Hendrik II.

13. Denier - Dannenberg 138

Va. Hoofd naar rechts ; geheven zwaard ; rondom, een onleesbaar omschrift.

Kz. Door een ringmuur omgeven gebouw ; rondom een onleesbaar omschrift.

14. Denier - Dannenberg 139

Va. Gelijkaardige beeldenaar als nr. 13 ; onleesbaar omschrift.

Kz. Tempel met aantal zuilen en tussen twee torens ; rondom, een onleesbaar omschrift.

Deze stukken, bij Dannenberg onder de nummers 138 en 139 gerangschikt, worden door deze auteur aan Leuven toegeschreven. Albrecht (4) daarentegen kent ze toe aan Bouillon omwille van hun naar zijn gevoelen "Ardeens uitzicht". De nog overgebleven sporen van de omschriften zijn totaal onleesbaar en helpen ons geenszins bij de determinatie. Niettemin menen wij er een overgangsvorm in te herkennen tussen de voorgaande drie munten (nummers 10 tot en met 12) en de twee stukken uit de regering van Hendrik III (nummers 15 en 16). In afwachting dat er een duidelijker exemplaar van dit problematisch munttype opduikt zijn wij geneigd de door Dannenberg voorgestelde toewijzing bij te treden.

HENDRIK III (1075-1095)

15. Denier - Dannenberg 136

Vz. Hoofd naar rechts ; geheven zwaard ; rondom, + VRSNA...M.

Ks. Binnen een vierkantige omlijsting, een Latijns kruis met aan weerszijden een openstaande portaaldeur rondom, .O.-.:Vo-.A.

16. Denier - Dannenberg 137

Vz. Hoofd naar links ; linke in het veld een geheven zwaard en een schild (?) ; rondom + J.....VI

Ks. Een gelijkaardige vierkantige omlijsting zoals bij voorgaand stuk, maar getopt met een kerk (?) -fronton ; op de gesloten portaaldeuren staan de letters .O-VA ; rondom een reeks ringetjes.

Beide beschreven denieren volgen logischerwijze op de twee voorgaande. In de muntvondsten ontmoet men dergelijke munten samen met stukken van Godfried van Bouillon (1088-1099), maar een meer preciese fabricatiedatum kan daaruit niet worden afgeleid. Om die reden rangschikken wij deze stukken onder de regering van Hendrik III van Leuven. Dit zijn dan de eerste munten die men zonder betwisting aan Leuven kan toeschrijven. Wij menen niet dat men voor deze muntslagplaats naar een vroegere activiteit moet gaan zoeken. Leuven bezat geen muntrecht. Onder Hendrik III bereikt de macht van de graven haar hoogtepunt en de relatie tussen de graven en de keizer is onverbeterlijk, dit op een ogenblik dat de keizerlijke macht toch al aan het afzwakken was. Niets belet ons om aan te nemen dat het moment gekomen was waarop men in de hoofdplaats van het graafschap het muntrecht verwierf of zich toeëigende.

GODFRIED I MET DE BAARD, GRAAF (1095-1106), HERTOG VAN BRABANT (1106-1140)

Het is praktisch uitgesloten om de munten uit de grafelijke

periode van die uit de hertogelijke periode te onderscheiden. Hooguit zouden wij kunnen aanduiden welke stukken ons de oudste schijnen te zijn. Wij geven er derhalve de voorkeur aan om alle munten van Godfried globaal onder diens regering te groeperen. In deze voorzichtige optiek zouden zij dan bij de Brabantse muntslag thuishoren.

Jean DE MEY

REFERENTIES :

1. H. DANNENBERG, *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit*, Berlijn, 1876-1905, 5 delen.
2. A. de WITTE, *Histoire monétaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant et marquis du Saint-Empire romain*, deel I, Antwerpen, 1894.
3. *Revue Belge de Numismatique* 1892.
4. G. ALBRECHT, *Das Münzwesen im niederlothringischen und friesischen Raum vom 10. bis zum beginnenden 12. Jhrh.*, Hamburg, 1959.